

R. Simon

①

סידור

אזור אליהו

על פי נוסח הגר"א

ערך וההדיר

על פי כתבי הגר"א ותלמידיו
הרב יהושע כהן זצ"ל

ועל ידו

ישעיהו וינוגרד

מקורות והערות

על ידי

דוד כהן

יכרם אליהו - ירושלים ה'תשנ"ח
(שנת המאתיים לפמירת הנרי"א זצ"ל)

עוזר לזמין סידור זה לזכרונם וצדקתם

הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. שֶׁהוּא נוֹטֵה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אֶרֶץ, וְכֹסֵא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל, וְשֹׁכֵנֵת עִזּוֹ בַּגְּבוּהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ, אֵין עוֹד. אִמֶּת מְלַכְנוּ, אִפְס זולתו. כִּפְתוּב בְּתוֹרָתוֹ: וַיִּדְעַתְּ הַיּוֹם וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לְבַבְךָ, כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת, אֵין עוֹד. עַל כֵּן נִקְוָה לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְרֹאוֹת מְהֵרָה בְּתַפְאֵרַת עֲזֶךָ, לְהַעֲבִיר גְּלוּלֵינוּ מִן הָאָרֶץ, וְהָאֱלִילִים כְּרוֹת יִכְרֹתוּן, לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי. וְכֹל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בְּשִׁמְךָ, לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אֶרֶץ. יִכִּירוּ וַיִּדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תְּבֵל, כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בְּרֵךְ, תִּשְׁבַּע כָּל לִשׁוֹן. לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וַיִּפְּלוּ, וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יִקָּר יִתְנוּ. וַיִּקְבְּלוּ כָּלֵם אֶת עַל מַלְכוּתְךָ, וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֹךְ הִיא וּלְעוֹלָמִי עַד תִּמְלֹךְ בְּכְבוֹד, כִּפְתוּב בְּתוֹרָתְךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד.

אין אומרים קדיש יתום אחר עלינו רק אחר שיר של יום ואין להרבות בקדישים שלא לצורך (מלר רג). בשם אבי הגר"א מובא לומר קדיש יתום כל י"ב חודש (נחלת אבות לר' מאיר נד ר' אברהם אחי הגר"א). א"א שום מזמור זולת שיר של יום, ולא שיר היחוד ולא שיר הכבוד רק ביום טוב. גם מ"ח אלול עד יוה"כ א"א מזמור כ"ז (מלר ר"ג).

שיר של יום

ליום ראשון

(היום ראשון בשבת, שבו היו הלויים אומרים במקדש:)

לְדוֹד מְזֻמּוֹר, לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ, תֵּבֵל וַיֹּשְׁבֵי בָהּ: כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יִסְדָּהּ, וְעַל־נְהָרוֹת יִכּוֹנְנֶנָּה: מִיַּעֲלָה

וכסא כבודו. מע"ר נ"ב ודיוקים בנוסח התפילה. וכ"ה במקצת ס"י (ונציה שנ"א, ונציה שצ"ו, פיורדא תקי"ג, פרנקפורט תק"י), והטעם כמ"ש במנהגים שנאמר "השמים כסאי". אבל ברוב ס"י "ומושב יקרו", ועי' טור ס' קל"ג. ה' ימלוך לעולם ועד. ואין אומרים ונאמר והיה וכו' - מע"ר נ"ב וכ"ה בכל ס"י. (והתוספת היא ע"פ האר"י).

7 ← שיר של יום. מע"ר נ"ג, ובכל ס"י אין שש"י אלא במאוחרים שבהם (כגון אמשטרדם תקי"א), אבל הרמ"א בס' קל"ב סעי' ב' כתב לאמר, וכן נמצא בסידורי הספרדים. היום. פתיחה זו המקובלת

בְּהֵרֵי יְהוָה, וּמִי־יָקוּם לֵבָב, אֲשֶׁר לֹא־נָשָׂא יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְהוָה דְרָשׁוּ, מִבְּקִשֵׁי פָנֶיךָ, וְהַנְּשָׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם, הַכְּבוֹד, יְהוָה עֲזוּז וּגְבוּר וְרֵאשִׁיכֶם, וּשְׂאוּ פִתְחֵי זֶה מִלְךְ הַכְּבוֹד, יְהוָה

יִתְגַּדֵּל וַיִּתְקַדֵּשׁ שְׁמֵהּ רַבּ מַלְכוּתָהּ בְּחֵיבּוֹן וּבִזְמַן וּבִזְמַן

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא

יִתְבָּרַךְ וַיִּשְׁתַּבַּח וַיִּתְפָּא

שְׁמֵהּ דְקַדְשָׁא בְרִיךְ ד

תְּשַׁבְּחָתָא וְנִתְמַתָּא

יְהֵא שְׁלֵמָא רַבָּא מִן שְׁמֵי

אֲמֵן. עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹן יִשְׂרָאֵל

(היום שני בשבת,

שיר מזמור לבני־קרו

אלהינו, הר־קדשו: יפ

היום מקורה מקיצור של"ה בשם תלן שש"י משמע שהיו אומרים רק את ו אמשטרדם תקל"ח, דיהרנפורט תקל"ט

3

בְּהַר־יְהוָה, וּמִי־יָקוּם בְּמָקוֹם קָדְשׁוֹ: נָקִי כַפָּיִם וּבֶרֶךְ־
 לֵבָב, אֲשֶׁר לֹא־נִשְׂא לְשׂוֹא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה:
 יֵשֵׁא בִרְכָה מֵאֵת יְהוָה, וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: זֶה דוֹר
 דֹּרְשׁוֹ, מִבְּקָשֵׁי פְּנִיָּה, יַעֲקֹב, סֵלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים רְאִשֵׁיכֶם,
 וְהִנְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם, וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ
 הַכְּבוֹד, יְהוָה עֲזוֹז וְגִבּוֹר, יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים
 רְאִשֵׁיכֶם, וּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם, וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי הוּא
 זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד, יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד, סֵלָה:

קדיש יתום

יִתְגַּדַּל וַיִּתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעֵלְמָא דִּי בְּרָא, בְּרַעוּתָהּ, וַיִּמְלִיךְ
 מַלְכוּתָהּ בְּחַיִּיכוּן וּבְיוֹמֵיכוּן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בְּעַגְלָא
 וּבְזִמְן קָרִיב, וְאָמְרוּ אָמֵן.

יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעֵלְמָא וְלְעַלְמֵי עַלְמֵיָא.

יִתְבָּרַךְ וַיִּשְׁתַּבַּח וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרוֹמֵם וַיִּתְנַשֵּׂא וַיִּתְהַדָּר וַיִּתְעַלֶּה
 שְׁמֵהּ דְּקָדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, לְעַלְמָא מְכַל בְּרַכְתָּא וּשְׂרִתָּא
 תְּשַׁבַּחְתָּא וְנַחְמָתָא, דְּאָמִירָן בְּעֵלְמָא, וְאָמְרוּ אָמֵן.

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וַחַיִּים, עֲלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאָמְרוּ
 אָמֵן. עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ, וְעַל כָּל
 יִשְׂרָאֵל, וְאָמְרוּ אָמֵן.

ליום שני

(היום שני בשבת, שבו היו הלולים אומרים במקדש:)

שִׁיר מְזֻמֹּר לְבְנֵי־קָרְתָּ: גְּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד, בְּעִיר
 אֱלֹהֵינוּ, הַר־קָדְשׁוֹ: יִפֶּה נוֹף, מִשׁוֹשׁ כָּל־הָאָרֶץ, הַר־צִיּוֹן

היום מקורה מקיצור של"ה בשם תלמידי האריז"ל. אבל בסידורי אשכנז המאוחרים בהם מופיע
 שש"י משמע שהיו אומרים רק את המזמור ללא כל פתיחה (כגון בסידורי אמשטרדם תקי"א,
 אמשטרדם תקל"ח, דיהרנפורט תקל"ט, שקלאוו תקמ"ח ועוד).

L

4

5

6

ישיר שהיו הלויים אומרים במקדש ביום הראשון היו אומרים
 יי' הארץ זכו'. משנה היא בקוף מסכת תמיד (לג:) וצפרק צמח
 ראש השנה (לא.) מפרש הטעם למה נתקן מזמור זה ליום ראשון
 זה ליום שני וכן כולם: כתב בצרחות חיים (דף מזמורים שאמר י"ח
 ע"ז) יא' צמחה לא ראיתי מי שאומר
 השירים והטעם לפי שלא היה מלותן
 אלא בצוקר:

א כתב הרי"ש צמחה (סי'
 של) על מה שנהגו לומר זכרו
 אחר קדיש צמח וזנח חכם אחד
 ומיחה צידם שלא לומר זכרו מאחר
 שאין זכרה לאחריו וקמו קצת הקהל
 לומר שאין ראוי לנטל מנהגם. דבר
 פשוט שזכרו נתקן קודם זכרות של
 קריאת שמע ואם כל הציבור שמעו
 אותו קודם הזכרות אין לאמרו כלל
 לאחר התפילה והאומרו הוא טועה
 גם הרמב"ם לא הזכירו וכבר כתוב
 במסכת סופרים (פ"י ה"ז) שכל שיש
 שצעה שלא שמעוהו חוזרים לאמרו ויש
 אומרים שזה ור"ת (ספר הישר חדושים
 סי' כו, ומוס' מגילה כג: ד"ה ואין) כתב
 צמחה ועוד נראה ממסכת סופרים

צמחה ועוד נראה ממסכת סופרים
 שאפילו אחד שלא שמע אותו אומרו לעצמו כל שיש תשעה אחרים עמו
 שעונים אחריו אע"פ שכבר שמעוהו הם וכן נהגו צברלונא לאמרו אחר
 תפילת שחרית כדי להוציא אותם יחידים שלא התפללו עם הציבור והלכיים לדרכם
 והיחידים ההם נשארים שם ומתפללים כל אחד לעצמו

צמחה ועוד נראה ממסכת סופרים
 שאפילו אחד שלא שמע אותו אומרו לעצמו כל שיש תשעה אחרים עמו
 שעונים אחריו אע"פ שכבר שמעוהו הם וכן נהגו צברלונא לאמרו אחר
 תפילת שחרית כדי להוציא אותם יחידים שלא התפללו עם הציבור והלכיים לדרכם
 והיחידים ההם נשארים שם ומתפללים כל אחד לעצמו

צמחה ועוד נראה ממסכת סופרים
 שאפילו אחד שלא שמע אותו אומרו לעצמו כל שיש תשעה אחרים עמו
 שעונים אחריו אע"פ שכבר שמעוהו הם וכן נהגו צברלונא לאמרו אחר
 תפילת שחרית כדי להוציא אותם יחידים שלא התפללו עם הציבור והלכיים לדרכם
 והיחידים ההם נשארים שם ומתפללים כל אחד לעצמו

דרישה

יח' עתיק. חזק וישן: [יט] מלח סדומית רובע. פירוש רובע הקב
 וזהו שאמר הפסוק ממולח טהור קודש ושיערו חז"ל שבוהו השיעור יהיה
 בו טעם מלח: [כ] מעצה עשן. ז*] הוא שם עשב הגדל על שפת הירדן:
 [כא] פסלה. דכתיב (ויקרא ב' יא) כל שאור וכל דבש לא תקטירו:
 [כב] ואם חיסר אחת מכל סמניה חייב מיתה. פירש רש"י כהן גדול
 ח' שמביא לפני ולפנים ביום הכפורים חיסר שם אחד חייב מיתה דכתיב
 ואל יבא בכל עת אל הקודש ולא ימות בזאת יבא אהרן וגו' וכי מעייל
 קטורת שלא כהלכתה ביאה רקנית היא וחייב מיתה: [כג] מכל סמניה
 חייב מיתה. ודוקא אם חיסר מהי"א סמנים שנאמרו למשה בסיני והם
 הצרי עד הקינמון אבל שאר דברים הבאים לתקן הקטורת כגון בורית
 כרשינא והדומה לו אינו חייב מיתה אם חיסר כרמוכית הב"י מגמרא
 סוף פרק אמר להם הממונה וכו' ע"ש: כתב רמ"א הטעם שבזמנינו
 אין אומרים פיטום הקטורת בכל יום מפני שאומרים בה שאם חיסר אחת
 מכל סמניה חייב מיתה ואמירה שלנו במקום קטורת ומחמת שכל ימי
 השבוע העולם טרוד במחיתו וכו' כמ"ש לעיל בס"ס (קל"ג) (קל"ב)
 (שו"ע ס"ב ד"מ כאן אות ד): ז"ל ב"י ובנוסחאות סידורים יש תוספת תנא
 אחת לששים או לשבעים שנה היו מפטמים אותה לחצאין פירש רש"י
 שלא היה צריך לפטם אלא חצי שיעור משום דס' או ע' שנה סלקי המותר
 לחצי שיעור הקטורת פעמים לס' פעמים לע' או סמוך להם לפי שאין
 כל החפנים שוין עכ"ל פירוש המותר שכתב הוא מותר הג' מנים שמהם
 היה חופן כהן גדול ביום הכפורים וקשה שאיך אפשר שבס' שנה יעלה
 המותר כל כך והלא אפילו כל הג' מנים אינם עולין לחצי הקטורת:
 והתוספות פרק קמא דשבועות כתבו בזה ע"ש דף (י"ב) (י"א) ע"ב שכתבו
 ששנת הלבנה אינה אלא שני"ד ימים אם כן נשארו בכל שנה י"א ימים
 למנין שס"ה שהוא מנין שנת ימי החמה אף על פי שצריכין אלו ימים
 למלאות חודש העיבור והם המה שנת ג' ו' ח' י"א י"ד י"ז י"ט לכל
 חציור היו נחמת כל מחזור לא נשארו יחורו שנת חמה על שנת הלבנה

כהן גדול ביום הכפורים לא היה חופן מהם אלא חצי מנה נמצא שנשארו
 ככל שנה ב' מנים וחצי צא וחשוב ב' מנים וחצי לס' שנים עולה בידך
 ק"ן מנים ועוד כ"ב מנים מכ"ב ימים שנשארו בידך משתי השנים
 הפשוטות שהיו לסוף ס' שנים כנ"ל עולה בידך ס"ה קע"ב מנים כך הוא
 חמצית דברי התוספות: וק"ל דעדיין יחסרו בערך ה' מנין ורביעית מנה
 שהרי לחצי שנת הלבנה צריכין קע"ז מנה ועוד רביעית מנה שהיה מוסיף
 כהן גדול ביום הכפורים ואפשר דמ"ש היו מפטמין לחצאין לאו דוקא
 אלא מעט יותר. אלא שק"ל כיון דלעולם בניסן היו מפטמין מתרומת לשכה
 החדשה כמ"ש שם התוספות אם כן לאחר שתי שנים פשוטות שעברו
 כשיגיע חודש ניסן משנה שלישית באותה שנה היו צריכין לפטם גם על
 חודש העיבור ואם כן איך יעלה המותר לחצי שנה מעוברת וגם משמעות
 היו מפטמין לחצאין משמע שלא היו מפטמין אלא חצי שס"ה וזה לא
 סגי לחצי שנה מעוברת וצריך לומר דמה שכתבו התוספות שם שבר"ח
 ניסן היו מפטמין לא קאי לפי מ"ש במסקנא דבלאו הכי צריך לומר שלא
 קם במסקנא ודוק. ועל כל פנים מוכח שביום הכפורים לבד הקטורת שהיה
 מקטיר כהן גדול בכל יום ערב ובוקר היה מוסיף עוד להקטיר מלא חפניו
 ודוק: [כד] רשב"ג. לא בא לחלוק אלא לפרש: [כה] בורית
 כרשינא וכו'. רצונו לומר שמפרש למה היא באה בורית כרשינא ט:
 [כו] ששפיין. שמשפשיין: [כז] שתהא נאה. ששחורה היא והיו
 מייפין אותה בבורית כרשינא: [כח] שתהא עזה. שיהא ריחו חזק.
 ושואל והלא מי רגלים יותר טוב שתהא עזה אלא שהיו מפטמין בעזרה
 ואין נכון להביאם לעזרה. והאבודרהם פירש הלא מי רגלים יפין לרחץ
 וליפות הציפורן יותר מבורית וכו' וראשון עיקר וכן נראה מדברי רש"י
 בכריתות: [כט] ביום הראשון היו אומרים וכו'. לשון הגמרא
 במסכת ר"ה פרק י"ט (לא.) תניא ר' יהודה אומר משום ר' עקיבא בראשון
 מה היו אומרים ליי' הארץ ומלואה על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו.
 בשני מה היו אומרים גדול יי' ומהולל מאוד וגו' על שם שחילק מעשיו

בי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים
 יו. כתב מהרש"ל בתשובה (סוף סי' סד) דלפי מנהגינו
 אין כאלהינו פיעוס הקטורת קודם עלינו אין לריך לומר
 דרבי אלעזר להלא אומרים קדיש אחר עלינו דדוקא למנהג
 שהיו אומרים אחר עלינו
 ינו וכו' היו מסיימין בזה
 מר רבי אלעזר כדי לומר
 אחריה קדיש:

השבת מזמור שיר לעתיד לבוא ליום שכולו שבת
 ומנוחה וחיי העולם הבא יב. אמר רבי אלעזר
 אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום
 בעולם וכו'. ואומר קדיש יג. עד עושה שלום.
 בערב לאחר שיגמרו תפילת ערבית נוהגין לומר פיטום הקטורת אבל
 יד יר. ולמה אומרים פיטום הקטורת בבוקר ובערב והשיר בבוקר בלבד.
 לפי שזה מצותו בבוקר ובערב (ט) וזה לא היתה מצותו אלא בבוקר:

אבל זיום השבת וזיום המועד שמאחרים ללכת וכבר התפללו כולם
 אין אומרים אותו כלל וזה נראה לי שהוא המנהג היפה. אבל בארנו
 ובארץ הזאת אומרים אותו לעולם בין בערבית בין בשחרית בין בחול
 בין בשבת ובמסכת סופרים כתוב שהתקינו חכמים לחזנים לאמרו בין
 גאולה לתפילה כדי להזיח אותם
 שלא שמעו ואנשי מערב ומזרח נהגו
 לאמרו לאחר תפילת י"ח טו ובספר
 המנהג (תפלה סי' כו) כתוב שאין
 להפסיק לאמרו בין גאולה לתפילה
 אלא בתפילת ערבית ואחרי שמנהג זה
 נזכר במסכת סופרים אין צנו כח
 למחות צמי שאומר אותו אף אם
 נראה שהמנהג האחר יפה ממנו

אמנו
 ים כיון שכבר בא חכם ומיקן אין לעוות את אשר תקנו. וללכת ידי כולם נראה לי שיעשו בדרך זה שצמות החול וצילי שבתות
 צים ישונו למנהגם הקדום לומר זרכו באשר יש שם לעולם קאת אנשים שלא שמעוהו אבל זיום שבת ויום טוב שכבר התפללו
 כולם בשעה שיואלים מצית הכנסת יהיו דברי המתקן קיימים כי באמת נראה לי כי האומר אז הוא טועה ע"כ:

פרישה

בערב וכו' נוהגין לומר פיטום הקטורת. כפול לקמן בסימן
 (ט) וזה לא היתה מצותו אלא בבוקר. ולריך עיון דליתא
 לי ע"כ והזיאוהו צפרק קמא דבינה סוף דף ד' דתנן בראשונה
 ן עדות החודש כל היום כולו פעם אחת נשתהו העדים לצוא
 הלויים בשיר התקינו וכו' ופירשו רש"י ותוס' שם (בר"ה וצלה) בשיר
 בין הערבים שאמרו צו שיר של חול שהיו סבורים שלא יצאו עוד
 וכשצאו נמלא שהוא קודש ובשל שחר אין טעות דזתמיד של שחר
 ןדש החודש קודם הקצבתו שיר של חול היו אומרים לפי שברוב
 העדים ממהרין לצוא כל כך עכ"ל הרי לפניך שגם בתמיד של
 ן היו אומרים השיר כמו בתמיד של שחר (ועיין מ"ש בסיפור טו)
 קאת וטעם סידור השיר אחר פיעוס הקטורת אף על פי שאין
 י כי לא היו אומרים שיר כי אם על היין וכמו שכתבו התוספות
 לי ע"כ בר"ה ונתקלקלו הלויים בשיר ע"ש): ואין לומר ששיר
 אומרים לתמיד של בין הערבים ואותו אין אנו אומרים אלא זה
 נד מעשה גראשית כמו שמפורש שם בר"ה דף ל"א ע"א דאם
 מרא לגלות לנו השיר שהיו אומרים בכל ערב לתמיד של בין הערבים
 : והולך שם כל השירים שהיו אומרים כל ימי השבוע ושהיו אומרים
 נוסף ומנחה של שבת ומנחה של ראש חודש ומנחה של ראש השנה
 ונוי בסוף פרק ו' דהלכות תמידין ומוספין (ה"ט) מונה והולך כל
 מונה שם בפרק בתרא דר"ה ושם (ה"א) אחר שכתב כל הקדר של
 ק וכחצ ו"ל וכקדר שעושין בכל יום צוקר כך עושין בין הערבים
 מת הדשן וכו' ומדכתב כך היו עושין בערב וגם כתב חוץ וכו'
 גם כן חוץ מהשיר שלא היו אומרים בערב שמע מינה ששיר זה
 בשחרית היו אומרים גם כן לתמיד של בין הערבים: ואף על
 שם בר"ה שאם חל ראש השנה להיות בה' נשבת לא היו אומרים
 ורינו מפני שחזר וכופל אותו הפרק משמע דאין כופלין שירה
 נלע"ד דלא דמי דדוקא בשחרית ומוסף אין כופלין אבל לתמיד

של שחר וערבית שם תמיד לשניהן שזה וכאילו לא אמרו אלא פעם אחת
 ואף על גב שכתב בסדר עולם (רבה) פרק י"ד וכחצ הכל צו (סי' ד) שבשחרית
 היו אומרים הודו ליי קראו בשמו עד אל חגעו במשיחי וגו' ובין הערבים
 היו אומרים שירו ליי כל הארץ וכו' הא משנתו צלדו שלא היו אומרים
 זה אלא כל מ"ג שנים שהיה הארון עומד בגבעון עד שהביאו שלמה לביית
 עולמים עכ"ל: שוב מלאחי צפ"ב דר"ה דף ל' ע"כ בר"ה ונתקלקלו הלויים
 בשיר דכתבו התוספות ו"ל ומיהו יש לתמוה היאך נתקלקלו בשיר והלא בשעת
 נסכים היה השיר כדאמרין בכל דוכתי דאין אומרים שירה אלא על היין
 ואיחא צפרק שני דערבין יב. דיכול להמתין מלהביא נסכים עד הלילה או
 למחר יש לומר דלכתחלה יש להביא נסכים עם הזבח דאי מביא בלילה אין
 יכול לומר שירה דאין שירה בלילה גם אם מביא למחר מיבעיא לן החס
 אם טעונין שירה וכו' ע"ש וכחצתי זה ללמוד ממנו דהשיר שהלויים היו
 אומרים וכו' שהוא מסודר אחר פיעוס הקטורת וכמו שכתב גם כן הטור
 אין שם מקומו דלא היו אומרים אותו על הקטורת אלא על נסכי התמיד
 כי אין אומרים שום שירה כי אם על היין וכחצתי שם בר"ה שעל תמיד
 של שחר ושל בין הערבים היו אומרים אותו: פיריה נלע"ד לומר טעם למה
 מסודר בכל הסידורים אחר פיעוס הקטורת גם הטור כתב כן מפני שנסדר
 המערכה (וימא לג.) מסודר סדר עבודה דביח המקדש זה לשונו קטורת קודמת
 לאזברים ואזברים למנחה ומנחה לחציתין וחציתין לנסכים וכו' שמע מינה
 שהקטורת היתה נקטרת בכל יום שחרית קודם לנסכים ועל הנסכים היו
 אומרים השיר כמ"ש לעיל ומשום הכי אחר שאמרנו פיעוס הקטורת מסדרין
 אנו אחר כך השיר שהלויים היו אומרים על הנסכים: גם יש ללמוד קאת
 טעם מזה שכתבתי למה אין אומרים השירה בערב כי מאחר שאומרים פיעוס
 הקטורת אחר תפילת ערבית כמו שכתב הטור פו אין לומר שירה דהא כבר
 כתבתי דאין שירה בלילה ואפשר שזה שכתב רבינו שזה היה מצותו צוקר ובערב
 וזה לא היה מצותו אלא צוקר רצונו לומר ולא בערב כלומר בלילה וזה שכתב
 נמי רבינו בסוף סימן רל"ו שלא היו אומרים אותו במקדש בערב ונראה שרצונו

דרישה

ז חמה ולכנה ועתיד ליפרע מעוכדיהן. בחמישי היו אומרים
 ' על שם שברא עופות ודגים לשבח לשמו. בששי היו אומרים
 נאות לבש על שם שגמר מלאכתו ומלך עליהן. בשבת היו
 וזמור שיר ליום השבת וכו' עכ"ל הגמרא ופירש רש"י ליי
 לזאה וגו' כל המזמור היו אומרים: שקנה. שמים וארץ: וכן
 יקים שמביא שהיו אומרים בכל יום ויום כולן ראשי מזמורים
 ה. תבל ליושבי בה כלומר קנה כדי להקנות: ושליט בעולמו.
 א נבראו המלאכים עד יום שני: שחילק מעשיו. הבדיל הרקיע

המאורות בד' נבראו: שברא עופות ודגים לשבח לשמו. כשאדם רואה
 עופות ודגים והוא הדין שאר בעלי חיים משונים זה מזה נוהג לשבח למי
 שבראם: ליום שכולו שבת. שעתיד העולם להיות חרב (ואז) [ואין]
 אדם וכל המלאכות שובתות על אותו יום אומר שיר של שבת עכ"ל
 רש"י: ורמב"ם פירש (פיהמ"ש סוף חמ"ד) גם כן וכו"ו שבו נשלם מעשה
 בראשית ונברא אדם גם כן שמבין גדולת הבורא יתעלה אומר יי מלך
 גאות וגו' עכ"ל. והכוונה גם כן שאסור לאדם שיחגאה אף ששליט
 על כל בעלי חיים כי יי מלך גאות לבש ואסור להתלבש בלבושו.

ספר

כנסת הגדולה

חלק אורח חיים

שחבר הרב המובהק כמהר"ד חיים בנבנשת זלה"ה היה לשם שמים לזכות בו את הרבים מאסף לדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים וכמה תשובות מכתובת יד מסודרים על סדר רבינו יעקב בעל הטורים והרב הגדול בית יוסף זלה"ה, איש על דגלו במקומו הראוי לו להקל מעל המבקש ולהאיר עינינו על כל דבר הנמצא כתוב בשום ספר כדברי ספר החתום ומתפרש במקום אחר או איכא דעליגי עליה או איכא בין החולקים וחדושא ממילא נפקא לענין דינא ונוסף עליהם כמה חדשים שחדש מעצמו תמוקו עמו. וכב"ר נפתחו השמים ונדפס לשעבר, והן היום אייקר תלמודא ואינו בנמצא כלל ועיקר וכו'

(מנוסח השער במהדורת ליהודנו תקנ"ב)

ומאז ועד עתה לא היה בנמצא, וכעת יצא לאור בהידור רב ובתגהה עפ"י המהדורות הקודמות

על ידי

קרן הוצאת כל ספרי "כנסת הגדולה"

ירושלים, תשכ"ו

אלשי"ך ז"ל סימן עבודת מקדש הס השירים בבית המ כ"ה כתב דפשי אותו גם בערב וה פעם אחת נשתאו בשיר ע"כ.

דף צ"ב ע"ג ש נ"ב ה"ג ולא גר הרדב"ז ח"א סי' עמוד ד' שטה דשבועות כתבו ב ז"ל סי' קי"ח ובה שטה מ"ב כתב ז"ל שאין לומר פ וכו'. נ"ב וכן היה רש"ל בתשובה ס דף צ"ג עמוד ט טוב שכבר התפלי הכנסת יהיו דברי מפאנו כתוב בסי' ברכו כלל הכי נמ

שטה ה' ונפטרין לבתיהם לשלום וכו'. נ"ב ביציאתו מבית הכנסת אני נוהג לומר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך ואני נוהג לישב מעט וכשאני קם לצאת מבית הכנסת משתחוה אני פני בהיכל ואומר כי כל העמים ילכו וכו' וביציאתי מבית הכנסת חוזר אני ומשתחוה ואומר ה' נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכך רש"ל ז"ל בתשובה סי' ס"ד.

שטה ז' ובכל זמן וזמן משנים המזמור כפי ענינו וכו'. נ"ב ואולם בכל יום שיש בו קרבן מוסף השליח צבור שלנו ואמר השיר של היום קודם הוצאת ס"ת ואחר המוסף ואמר השיר המיוחד לקרבן המוסף הרמ"ע מפאנו ז"ל סי' כ"ה. שטה נ"ג אלא שאין מכניסין מי רגלים בעזרה מפני הכבוד וכו'. נ"ב ואעפ"י כן השמיענו התנא שמי רגלים יפין לה לומר שהמפטם במשקלה ממש להרית בה חייב כרת אעפ"י ששרה במי רגלים שהרי מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין וכו' אי נמי שלא יבא מפטם בקי ואמר והלא מי רגלי יפין לה גאמר לו כבר קדמך התנא הרדב"ז חלק ראשון סי' ל"ה.

→ שטה כ"ד ואומר השיר שהיו הלויים אומרים במקדש וכו'. נ"ב אני מנעתי במקומי לחון שהיה אומר המשנה שבסוף תמיד השיר שהיו הלויים אומרים וכו' אלא שיאמר המזמור לבד. שטה ל"א אמר רבי אלעזר אמר רבי הנינא וכו'. נ"ב אנו שנוהגים לומר עלינו לשבח קודם קדיש טוב שלא לאמרו רש"ל ז"ל בתשובה סימן ס"ד.

דף צ"ג עמוד ראשון שטה א' וכן בערב לאחר שיגמרו תפלת ערבית נוהגין לומר פטום הקטורת וכו'. נ"ב בעל שתי ידות באצבע עבודת מקדש דף נ"ה עמוד שני הקשה עליו דבב"ה לא היו אומרי' פטום הקטרת בלילה לפי שהקטרת פסול אחר הדלקת המנורה.

באותה שטה ואומר קדיש עד עושה שלום וכו'. נ"ב ונוהגין לומר אחר קדיש בתרא על ישראל ועל רבנן ונקרא קדיש דרבנן ואין אומרים אותו על מזמורים אלא דוקא על אנדה משפטי שמואל סי' קל"ג.

שטה ד' וזה לא היה מצותו אלא בבקר וכו'. נ"ב פי' דבבקר מעכב ובערב אינו מעכב הרם

ר"ב וגם אין אומרים בו תחנונים בכל יום שאין בו נפילת אפים אין אומרים תחנונים ומה שכתב דבתפלת המנחה של ט"ב נופלים על פניהם מנהגינו שאין נפילת לא במנחת ט"ב ולא במנחת ערב ט"ב משום דאיכרי מועד ומנהגינו דכל יום שאין נופלים על פניהם אין נופלים גם כן במנחה שלפניו ומה שכתב דבר"ה לפניו ולאחריו מותר זולתי במנחה שלפניו אנו נוהגים שבערב ר"ה אין נפילת אפים לא בשחרית ולא במנחה ומה שכת' בעי"ה שחרית ומנחה אין נופלים על פניהם כך הוא מנהגינו שלא כדברי הרד"א ז"ל שכתב דבשחרית נופלים על פניהם.

דף נ"ב עמוד א' שטה כ"ג ביום החופה אינן נופלים על פניהם בבית הכנסת שיש בו חתן וכו'. נ"ב אמר המאסף נהגו שלא ליפול על פניהם בתוך ז' לחתן כשהחתן בבית הכנסת וראיתי פה תיר"א יע"א נוהגין שלא ליפול ביום ו' שהוא שמיני לחופתו ולא מצאתי בזה שום טעם ואולי סוברים דשבעת ימי המשתה אינם כשבעת ימי האבל דמקצת יום ז' ככולו אלא ז' ימים שלמים מעת לעת בעינן ולפעמים אין החתן נכנס לחופה ביום ו' עד לערב ומשם נשתרבב המנהג שלא ליפול אף ביום ו' שהוא שמיני לחופתו עוד ראיתי נוהגים פה תיר"א שאפי' שהחתן אינו נכנס לחופה עד לערב אין נופלין על פניהם בשחר והיה קשה עלי מנהג זה ורציתי לבטלו עד שמצאתי מפורש בכתבי מהר"ר ישראל סי' פ'.

שטה כ"ז ביום המילה אין נופלין על פניהם בכנסת ששם המילה וכו'. נ"ב וכל שאין שם המילה אלא בבית אחר נופלין על פניהם פסקים וכתבים סי' פ"א ומנהג קושטנדינא וכל המקומות שראיתי שאפי' שהמילה בבית אחר אין נופלים על פניהם בבית הכנסת שהתפלל שם בעל הברית.

טור סימן קל"ג

דף צ"ב עמוד שני שטה א' ואומר עלינו לשבח וכו'. נ"ב בענין קריאתו עיין בספר שתי ידות באצבע דרך חיים דף ק"ח עמוד שני וכתב רש"ל ז"ל בתשובה סי' ס"ד ואין לומר אלא ומושב יקרו כמו שכתב הטור ז"ל.

דף צ"ג ע"א ש עליהם וכו'. נ"ב יפרעו לראובן א לכל דבר שבמנין מי שאינו יודע האותיות אינו מן ח"ב סי' י"ג. שטה כ"ב מקו וכו'. נ"ב לא קרא הבאה הסדר שעב לקוטי מהר"י ז"ל

(12)

Nahmanides
" בעהש"ה

פְּרוּשׁ הַרְמַב"ז

עַל הַתּוֹרָה

לְרַבֵּנוּ מֹשֶׁה ב"ר נַחֲמָן ז"ל

מבואר בסגנון קל בשם

טוב ירושלים

עם הערות וביאורים בשם

פני ירושלים

הכין ופעל, בעזר ממעל

פנתם יהודה ליברמן

באאמ"ר מ"ה טוביה זל"ה

חלק שני

שמות

פעה"ק ירושלים חובב"א

שנת תשנ"ז לפ"ק

13

(ח) זכור את יום השבת לקדשו. אחר שצוה שנאמין בשם המיוחד יתברך שהוא הנמצא, הוא הבורא, הוא המכין, והיכול, ושנחמד האמונה בכל אלה והכבוד לו לבדו, וצוה שנקבד וזכר שמו, צוה שנעשה בזה סימן וזכרון תמיד להודיע שהוא ברא הכל, והיא מצות השבת שהיא זכר למעשה בראשית.

ואמר זכור את יום השבת לקדשו, ובמשנה תורה כתוב: שמור את יום השבת לקדשו (דברים ה יב). ורבותינו הקפידו בזה ואמרו (ראש השנה כו): זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפו להם.

והכונה להם ז"ל, כי "זכור" מצות עשה, צוה שזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו, ו"שמור" אצלם מצות לא תעשה, שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה (ערוכין צו), וזהו ששמר אותו לקדשו שלא נחללהו, ואין ראוי למשה שיחליף דברי השם ממצות עשה למצות לא תעשה.]

אבל אם החליף בדבור השני וכל תמונה ואמר: כל תמונה, בתכרון ו"ו, והוסיף אותה ב"ועל שלשים", וכן כל פיצא בזה בשאר הדברות, אין בכך בלום, כי הכל אחד.

טוב ירושלים

השבת היא אות לכריאת העולם ולכל עיקרי האמונה, לכן הסמך ה' את מצות השבת לשלש הדברות הקודמות.

(ח) זכור את יום השבת לקדשו*. אחרי שה' צוה לנו* להאמין שהוא נמצא, ושהוא הכורא, היודע, הכל-יכול, וצוה לנו* ליחס את כל זה רק אליו ית' לבדו, ולכבד רק אותו ית'*, ולכבד את זכר שמו*, צוה לנו לעשות לעיקרי האמונה הללו אות ומזכרת תמידית אשר תודיע שהוא ברא את הכל, והיא מצות השבת שהיא זכר למעשה בראשית*.

ביאור מאמר רז"ל: זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו.

זכור את יום השבת לקדשו. כאן נאמר "זכור", ובמשנה תורה (דברים ה יב) נאמר: שמור את יום השבת לקדשו. ורבותינו אמרו על זה (ר"ה כו): זכור ושמור בדבור אחד נאמרו.

ומה שרז"ל לא הקפידו על שאר שינויי הלשון שבדברות השניות, מפני ש"זכור" היא מצות עשה, כלומר צווי לזכור את יום השבת לקדשו ולא לשכוח אותו, ו"שמור" היא לדעת רז"ל מצות לא תעשה, כלומר אוהרה לשמור אותו לקדשו ולא לחלל אותו, כמו שאמרו (עירוכין צו): כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, ולא היה למשה להחליף את דברי ה' ממצות עשה למצות לא תעשה.

אבל אם שינה בדיבור השני ואמר במקום "וכל תמונה": כל תמונה, בלי "ו", ואמר במקום "על שלשים": ועל שלשים, עם "ו", ועשה עוד שינויים כאלה בשאר הדברות, אין בכך בלום, כי המובן בשני המקומות אחד הוא.

פני ירושלים

(ח) לקדשו. השאלה היא, מדוע נסמך דיבור זה לדברות הקודמות. צוה לנו בדיבור "אנכי ה' אלהיך", כמו שפירש רבינו לעיל (בפסוק ב). וצוה לנו בדיבור "לא יהיה לך", כמו שפירש רבינו (בפסוק ג). ולכבד רק אותו ית', בצווי "לא תשתחוה להם ולא תעבדם", כמו שפירש רבינו (שם). ולכבד את זכר שמו בדיבור "לא תשא". זכר למעשה בראשית, וע"י השבת אנו מעידים על חידוש העולם, על ההשגחה העליונה ועל הנבואה. (רבינו להלן בפסוק זה). ובפ' ואתחנן (ה טו) כתב רבינו שהשבת מורה על החידוש והחפץ והיכולת. ובס' החינוך (מ' לב) כתב שהאמונה כחידוש העולם הוא חבל המושך את כל יסודי הדת.

והטעם היה לא נשים תיבות בקדוש הי והני נשי הואיל ואתנו לא תעשה הן תיבות, פטורות, אלא שהתקש לפיה לא נכתב בלוחו ומשה פרש לישראל כ ובמדרשו של רב ושמור. ועל הכלל ההי שאומרים בערב שבת לברכת היום קדושא ה מדת זכור רמזו במצות מצות ארזינו אהוב לו הדין ויצא ממדת היות ולכן מצות עשה ועושה בגופו ובממונו ו (לכב: דאתי עשה ודחי בו דין, כגון מלקוח ו וציצית איני עושה, ספ עליו לעשות או עד ש וכתב רש"י בפר

ורק מי שאינו רגיל ומפורש אמרו* נכר שישנו בשמירה ישנו בזכר חייבות בשמירה, כי הן ו היו פטורות, אלא שבגלל ואני תמה, אם נאם כתוב גם בלוחות הראשו באמת כונת רז"ל. [כאן נ זכור את י זכור רש"י: תנו ל

פירוש זה. הראב"ע (בפסוק "זכור ושמור בדיבור אחד רז"ל זאת גם על שאר הראשונות לאחרונות, ומסיי אלה הדברים". ועל זה כו רגיל בתלמוד אינו יכול לס

יפה יהא מזמינו לשבת. וזו בריתא היא ששנויה במכילתא (כאן) כד: רבי אלעזר בן חנניה
בן חזקיה בן גרון אומר, זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת, שאם נודמן
לך חפץ יפה תהא מתקינו לשבת.

אבל בלשון יחיד שנויה, ואינה כהלכה, שהרי בגמרא אמרו (ביצה טו): תניא, אמרו
עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, כיצד מצא בהמה נאה אומר תהא
זו לכבוד שבת, למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח את הראשונה, אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, כל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר: ברוך ה' יום יום.
תניא נמי הכי, בית שמאי אומרים מחד בשבד לשבתך, ובית הלל אומרים ברוך ה' יום
יום (תהלים סח כ).

ובמכילתא אחרת (מכילתא דרשב"י דף קו): שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא,
שמירה משתבא, ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זו מפיו, לקח חפץ טוב אומר
זה לשבת, כלי חדש אומר זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, שהיה אומר
כל מעשיך יהיו לשם שמים. והלכה היא כדברי בית הלל.

ועל דרך הפשט אמרו (במכילתא כאן) שהיא מצוה שזכור תמיד בכל יום את השבת,
שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותו תמיד נזכר מעשה בראשית
בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא צוה אותנו באות הוה, כמו שאמר: כי
אות הוא ביני וביניכם (להלן לא יג). וזה עקר גדול באמונת האל.

טוב ירושלם

עכ"ל*. וזוהי ברייתא השנויה במכילתא (כאן) וזה לשונה: רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון
אומר, זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת, שאם נודמן לך חפץ יפה תהא מתקינו
לשם השבת. עכ"ל.

אבל ברייתא זו היא דעת יחיד. ואין הלכה כמותה, שהרי בגמרא (ביצה טו) אמרו: תניא, אמרו
עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, כיצד, מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד
שבת, למחר מצא אחרת נאה הימנה, מניח את השניה ואוכל את הראשונה, אבל הלל מדה אחרת
היתה בו, כל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר (תהלים סח כ): ברוך ה' יום יום. תניא נמי הכי, בית
שמאי אומרים מחד שביך לשבתך, ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום. עכ"ל הגמרא*.

ובמכילתא אחרת (מכילתא דרשב"י) אמרו: שמאי הזקן אומר, זכירה עד שלא תבא, שמירה משתבא,
ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זו מפיו, לקח חפץ טוב אומר זה לשבת, כלי חדש אומר
זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים.

וההלכה הרי כדברי בית הלל.

ולפי דרך הפשט אמרו רז"ל (במכילתא כאן) ש"זכור את יום השבת" הוא צווי לזכור בכל יום
תמיד את יום השבת, שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי ע"י שזכור אותו תמיד נזכור
בכל עת מעשה בראשית, ונאמין בכל עת שיש לעולם בורא, ושהוא צוה לנו על אות זה, כמו שנאמר:
כי אות הוא ביני וביניכם (להלן לא יג). וזהו עיקר גדול באמונת האל.

פני ירושלם

עכ"ל. כלומר, לדעת רש"י עלינו לזכור אותו תמיד
ע"י שנכין מאכלים לשבת מתחילת השבוע.
הגמרא. הרי שלהלל זכור אינו צווי להכין מאכלים
לשבת מתחילת השבוע.

ומעם לקדשו,
ענג לקדוש ה' מכבד
להפנות בו מעסקי הפ
החכמים ואל הנביאים
ולא שבת (מלכ"ב ד
ושבת בעי למיזל. וזה
ולכך אמרו שה
זרה, מפני שבה נעיד
רבי יצחק אומר, לא
ופרושה, שהגוים מוני
על שמות המשרתים,
לשם שבת, אחד בשב
וזה פשוטו של מקרא,
ואמר אני שוהו
עד שלא תבא, כלומר
חסידותו שהיה הוא מו
במדרשו של שמאי, אב
וזה בומח בה' שיזמין

ולכן אמרו (חולין ה).
שע"י השבת אנו מעידים
וזה לשון המכילתא
מונה לשם שבת. עכ"ל. ו
שם בפני עצמו, או על ע
מונים את כל הימים לשנ
השבת תמיד בכל יום. זה
ואומר אני* שזהו
כלומר שלא נשכח אותו ב
מוכיר את השבת גם במ
אלא שהיתה לו מדה אח
לו לשבת מנה יותר יפה

ואומר אני. לרבינו היה קשה
דרשב"י, א. כיצד פירש שמ
שיש להכין מאכלים וחפצים
הלא פשוטו של מקרא הוא
תמיד, כמו שכתב רבינו. ב.
אחרת היתה בו, היה להם
הזכירה כפשוטו של מקרא
תמיד.
לכן ממשיך רבינו שזהו
ומה שהכין מאכלים מתחילת

דף

ד השיר. מלאחי כתוב (י"א) דמה שאומרים משנת (תמיד סוף פ"ו) השיר שהיו הלויים וכו', טעות הוא, דכוונת הטור (סימן קלג) לומר בכל יום שיר השייך לאותו יום, וכן כתב הרמב"ם בהדיא בסדר התפלה (נוסח הקדיש), ע"ש. וכן כתב בנכנסת הגדולה (סימן קלג הנה"ט). ולי נראה שכוונת הטור לומר המשנה ג"כ, כדי ליפטר מדברי תורה, שהרי כתב [סג] בשנת וכו' ליום שכלו שנת כו' אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים וכו', וזולתי זה אינו ענין לשיר של יום. ועוד מה נריך לומר אמר רבי אלעזר כו', הלא אחר פסוקים אומרים לעולם קדיש מה שאין כן אחר משנה, לכן אמרין אמר רבי אלעזר וכו' כמו שכתבתי סימן כ"ד [ס"ק ג]. וכן כתב בדרכי משה [סוף סימן קלג] שכתב רש"י [ראש השנה ג, ז ד"ה קרנן גורם צבית המקדש, ורוקה י"ג גורם במקדש. וכן כתב צמחרי"ל [הלכות תפלה עמוד תמה] שהוא הגיה בסידור שלו כרוקת, משמע דאמרין המשנה, דאם לא כן מאי נפקא מינה גירסא, אלא על כרחך דאמרין המשנה. ומכל מקום כאן בשו"ע [י"ג הפך רמ"א לשון הטור והמשנה וכתב ואומרים השיר שהלויים וכו', להודיע שאומרים השיר ולא המשנה. וזהו שסיים שחרית לבד, כלומר דבערב לא היו אומרים שיר כמו שכתב הטור, ע"ש. משום דכאן בחול קאי, אך בשבת נוהגין לומר המשנה כמו שנדפס בכל הסידורים. וכתב צ"ח [ד"ה כתוב צ"ח] בשם ארחות חיים [דין המזמורים שאחר י"ח סימן ו] שהשירים לא היו מזוהין אלא בצוקה, ע"כ. (ועיין בספר שתי ידות עטרת מקדש נה. ג). והקשה ר"מ אלשיך בתשובה [סימן קלח] דמשנה שלימה שנינו פרק ד' דראש השנה [ג, ב] שנתקלקלו הלויים בשיר של צין הערבים וכו', א"כ היו אומרים שירה. ותייך מכל מקום אינו מעכב הקרבן אלא בשחרית וכו', ע"ש. ולי נראה כמו שכתבו המוספות סוף ראש השנה [שם ד"ה ונתקלקלו] דאם הביאו הנסכים צלילה לא היו אומרים שיר, ואע"ג דלכתחלה אין לאחרה עד הלילה, מכל מקום אי עביד כשר, מה שאין כן בשיר של שחר דאי אפשר לדחותו כלל. וז"ל הגהות מיימוניות פרק ג' מתפלה [אות ה]. דשיר שעל הקרבן היו אומרים צעוד היום גדול, שאין אומרים שירה אחר תמיד של צין הערבים אע"ג דאכתי יום גדול הוא, דאיכא בתריה קטורת ונרות, עכ"ל. אם כן י"ל דהכי נמי כיון שנגמרה תפלת המנחה הוה ליה כאלו כבר הקריבו התמיד, ואין אומרים שיר אחריה, דצבית המקדש היו אומרים בשעת ניסוך היין שעל הקרבן. אבל בשחר היה מותר לומר אחריה, דעדיין זמן שירה הוא כל היום. משמע צמח"א סוף ראש השנה [שם] דביום טוב לא היו אומרים שיר של חול רק שירים אחרים, ולכן יש מקומות שאומרים מזמורים אחרים ביום טוב על פי מסכת סופרים [פרק יח], אבל אינן אותן שאמרו במקדש, ועיין בסוכה דף נ"ה [ע"א] לענין שבת וראש חודש וחול המועד. ועכשיו אין מדקדקין בזה, דלומר צעלמא עבדי. וגם אומרים השיר אחר מוסף, ובאמת צמוסף היה ש צפני עצמו כדאיתא סוף ראש השנה [שם], ובנכנסת הגדולה [שם] כתב מנהגינו שציוס שיש מוסף אומרים שיר של יום אחר שחרית, ואי מוסף אומר שיר של מוסף (מ"ע רמ"ע מפאנו סימן כ"ה): [ז' ד' יד"ג אחד. וצ"ח [סימן קלג ד"ה כתב רבינו] כתב דאינו חייב מיתה א מטעם שנכנס למקדש צביאה ריקנית, וזה לא שייך עתה. והבאר שבע [כרימות ג, א ד"ה מסר] כתב שטעה, דאיתא ציומא דף נ"ג [ע"ג] צמקוס דלא מחייב צביאה כגון שגג צביאה והויד בהקטרה חייב אהקטרה, ועוד איתא שם דאם לא נתן צה מעלה עשן חייב מית א"כ נריך לזוהר צ"ח סממניה ובמעלה עשן, ובאחרים אין קפידה כל כך. ועוד כתב צ"ח [שם] דאין מיתה אלא בהקטרה לא צמחיר ועוד דאין מיתה אלא צמוד לכן המדקדקים נהגו לאמרו בכל יום. וכתב צ"ח [סימן קלג ד"ה ואומר] בשם רש"ל [ש"ת סוף סימן סד] דל

דקטרת קודם לתמיד, להקרבנו על המזבח לשרפו, וכן פירש רש"ש [ד"ה אין] אין לך דבר קודם לקטרת היינו לאישים, אבל שחיטת וזריקתו צוה תמיד קודם כדאיתא [יומא ג, א] אצ"י מסדר מערב דדם התמיד קודם לצי' נירות ונירות קודמות לקטרת, וא"כ התפל של י"ח היא צמקוס עבודת ד' התמיד ועל כן י"ח הקטור אחריו. ועוד קשה צ"ח שנסידור אצ"י זכר קטורת מאוחר הרבה. אל צמקוס הקרבנות איברים, דל צמקוס שחיטתו וזריקתו הרי פרשת התמיד צמקומו, דאם לא למה לי תרתי צמקוס תמיד דהיינו פרשת התמיד ותפלת י"ח, או ודאי כמו שכתבתי. י"ח ויש ראייה ממה שכתב הטור סימן ר"ל דתפלת ערבית היא צמקוס איברים שלא נתעלכו ביום, שמע מי שחפלת מנחה היא צמקוס איברים שגשרפין תחלה ביום, ועל זה נהגתי בעצמי לומר פרשת קטורת קודם צרוך שאמר דליה קטורת צין דם התמיד לאיברים. ואע"ג דצטור [סימן קלג] כתב אי התפלה, נראה לי דגם זה נכון. מי רגלים הנזכר בפטוס הקטור כתב כל צו [סימן לח] מעיין אחד ששמו מי רגלים צ"ח [ע"כ]. ומ שכתוב מפני הכבוד, פירושו לפי שיש לאותו מעיין שם של ציו כתב צ"ח [שם ד"ה ועלן] בשם ארחות חיים צ"ח דמעלה עשן אינו אי תיקון לעליית העשן, ועל כן אין צו אפילו חיוב אם לא הביא צ"ח [שם ד"ה כתוב צ"ח] בשם ארחות חיים [דין המזמורים שאחר י"ח סימן ו] שהשירים לא היו מזוהין אלא בצוקה, ע"כ. (ועיין בספר שתי ידות עטרת מקדש נה. ג). והקשה ר"מ אלשיך בתשובה [סימן קלח] דמשנה שלימה שנינו פרק ד' דראש השנה [ג, ב] שנתקלקלו הלויים בשיר של צין הערבים וכו', א"כ היו אומרים שירה. ותייך מכל מקום אינו מעכב הקרבן אלא בשחרית וכו', ע"ש. ולי נראה כמו שכתבו המוספות סוף ראש השנה [שם ד"ה ונתקלקלו] דאם הביאו הנסכים צלילה לא היו אומרים שיר, ואע"ג דלכתחלה אין לאחרה עד הלילה, מכל מקום אי עביד כשר, מה שאין כן בשיר של שחר דאי אפשר לדחותו כלל. וז"ל הגהות מיימוניות פרק ג' מתפלה [אות ה]. דשיר שעל הקרבן היו אומרים צעוד היום גדול, שאין אומרים שירה אחר תמיד של צין הערבים אע"ג דאכתי יום גדול הוא, דאיכא בתריה קטורת ונרות, עכ"ל. אם כן י"ל דהכי נמי כיון שנגמרה תפלת המנחה הוה ליה כאלו כבר הקריבו התמיד, ואין אומרים שיר אחריה, דצבית המקדש היו אומרים בשעת ניסוך היין שעל הקרבן. אבל בשחר היה מותר לומר אחריה, דעדיין זמן שירה הוא כל היום. משמע צמח"א סוף ראש השנה [שם] דביום טוב לא היו אומרים שיר של חול רק שירים אחרים, ולכן יש מקומות שאומרים מזמורים אחרים ביום טוב על פי מסכת סופרים [פרק יח], אבל אינן אותן שאמרו במקדש, ועיין בסוכה דף נ"ה [ע"א] לענין שבת וראש חודש וחול המועד. ועכשיו אין מדקדקין בזה, דלומר צעלמא עבדי. וגם אומרים השיר אחר מוסף, ובאמת צמוסף היה ש צפני עצמו כדאיתא סוף ראש השנה [שם], ובנכנסת הגדולה [שם] כתב מנהגינו שציוס שיש מוסף אומרים שיר של יום אחר שחרית, ואי מוסף אומר שיר של מוסף (מ"ע רמ"ע מפאנו סימן כ"ה): [ז' ד' יד"ג אחד. וצ"ח [סימן קלג ד"ה כתב רבינו] כתב דאינו חייב מיתה א מטעם שנכנס למקדש צביאה ריקנית, וזה לא שייך עתה. והבאר שבע [כרימות ג, א ד"ה מסר] כתב שטעה, דאיתא ציומא דף נ"ג [ע"ג] צמקוס דלא מחייב צביאה כגון שגג צביאה והויד בהקטרה חייב אהקטרה, ועוד איתא שם דאם לא נתן צה מעלה עשן חייב מית א"כ נריך לזוהר צ"ח סממניה ובמעלה עשן, ובאחרים אין קפידה כל כך. ועוד כתב צ"ח [שם] דאין מיתה אלא בהקטרה לא צמחיר ועוד דאין מיתה אלא צמוד לכן המדקדקים נהגו לאמרו בכל יום. וכתב צ"ח [סימן קלג ד"ה ואומר] בשם רש"ל [ש"ת סוף סימן סד] דל

(ט) כ"י [סג ד"ה כתב רבינו] בשם מהר"א אברהם [סימן סימן קלג] וארחות חיים כ"ח:

עטרת זקנים

א"א** ואומרים השיר שהלויים היו אומרים במקדש שחרית א"כ. וכן כתב ב"י [סימן קלג ד"ה כתוב צ"ח] בשם ארחות חיים [דין המזמורים שאחר י"ח סימן ו], ור"ל בבוקר היה מעכב השיר הקרבן, ובערב לא היה מעכב. אבל אין לפרש שלא היו אומרים במקדש השיר כי אם בבוקר, א"כ קשה והלא משנה שלימה היא בראש השנה [ג, ב] ונתקלקלו הלויים בשיר. והיינו שיר של ערבית, כן נראה ליישב. ועיין ספר באר שבע [תמיד פ"ו ד"ה השיר] שמישב קושיא זו [בעיניו] [בענין] אחר רחוק מן הדעת ודחוק. ועיין בשו"ת ר"מ אלשיך [סימן קלח]:

הגהות והערות

כ"ח עיין הערה י"ט. ובלטשי שרד מחק חייט "ועוד קשה", ואפי' שפיר: כ"ח בפרד"ח דיהרני- פארט תל"ג היה כתוב תמיד הטור: כ"ח עיין צ"ח שבע כרימות פ"א ג, א ד"ה יהלא מי רגלים: כ"ח ב"י לא הביא דין זה בשם ארחות חיים אלא מדעת עצמו, וכ"כ התמיד משה אוח צ ובארחות חיים סדר תפלת מואל שנת סימן יא כתב לפיך, ע"ש: כ"ח הובא ג"כ בהגהות המהר"ל לטור: כ"ח אצינו בארחות חיים לכתב הדרכי משה "והם דברי ארחות חיים בשם הלכ"ט" אך צ"ח איתא "ארחות חיים בשם צעל הלכות". ועיין כל צו סימן לח שכתב, "ומטעם זה נהגו במקלות מקומות לומר בכל יום פטוס הקטורת מנהג יפה הוא". אך בהלכות תפילה לא כתב שיש לאמרו בכל יום, רק צמקוס לו כתב שנהגו לאמרו בשבת:

ביאור הגר"א

[ז] ואומרים ב"י. עיין מ"א [סיק ד]:

מחצית השקל

או אחריה אבל קודם ערבית: (סיק ד) השיר ב"י. דכוונת הטור לומר ב"י.

צורך הביא סוף המשנה מזמור שיר לעתיד לכוא כ"י. ועוד מאי צד.

זדה השער לה' צדיקים יבואו בו

ספר

שאלות ותשובות

חקרי לב

למרנא ורבנא

רבי יוסף בהרב רבי חיים חזן זצלה"ה

אורח חיים

חלק ראשון

סימן א - עא

הודפס לראשונה בשאלוניקי

בשנת תושע יהודה וישראל לפ"ק (תקמ"ז)

ועתה יוצא לאור בס"ד בתוספת קונטרס הערות למרן הראשל"צ

רבינו עובדיה יוסף שלימ"א

ע"י המשתדל

ע"ה דניאל ביטון ס"ט

בעיה"ק ירושלים ת"ו

שנת תשנ"ח לפ"ק

בסיוע מכון המאו"ר להוצאת ספרים

שע"י ישיבת "אורות התשובה" ירושלים ת"ו

מכון תרני ספרותי שע"י מוסדות "אורות התשובה"

להקפיד בזה כלל דאין החיוב כי אם לקרוא פסוק בעונתו וכל שקרא פסוק אחד כגון אם ירצה לומר לולי ה' שהיה לנו דשייך לפורים שפיר דמי ודבריו צ"ע.

גם ראיתי שכתב (כסי תרפד) לפי דעתו שגם בר"ח יאמר שיר של יום נראה מתוך דבריו דיקדים שיר של יום, וקשה דהכל בו בהלכות ר"ח כתב שיאמר שיר של ר"ח ואח"כ שיר של יום, וק"ו הוא דאי אמרינן בסוכה (נה, א) שיר של ר"ח דוחה לשיר של יום כ"ש דדחי לשיר דחול אי שייך.

ודע דלמנהגינו דאנו אומרים בכל יום ארוממך ה' כי דליתני, ראיתי העם נוהגים בח' ימי חנוכה להתחיל בפסוקי דזמרה מתחילת המזמור מזמור שיר חנוכה הבית לדוד אף שאח"כ במקום תפלה לדוד אומרים אותו פעם שניה, ונראה לי שהוא טעות דלמנ"מ יזכירו ענין חנוכה והרי נפטר משייר חנוכה ולמה יאמרו אותו פעם שניה, וכ"ת דאין ענין השיר קודם עמידה דהוי כנגד קרבן, א"כ אכתי השתיקה יפה מענין חנוכה שהרי בר"ה (ל, ב) אמרו שאם חל ר"ה בחמישי אומר הסירותי כדי שלא יהיה חוזר וכופל את הפרק ע"ש, אם כן ה"נ אין ספק דהנכון שלא יתחיל גם בחנוכה מזמור שיר חנוכה כדי שלא יהיה חוזר וכופל את הפרק.

והכל בו והרב דוד אבודרהם וכן המנהג בחוה"מ דסוכות ופסח, והדבר קשה דבמסכת סופרים (יה, א) אמרו אמ"ל רשב"ל מזמור ומוסף מי קודם מחזורתא דמילתא שמזמור קודם ע"ש, נראה שמצריך לומר השיר קודם מוסף הפך מנהגינו שהם כהטור והא"ח והכל בו והרב דוד אבודרהם וצ"ע, ועיין מ"ש בשיירי כנה"ג (סי תרפד, א) שכתבו דבר"ח לא היה במקדש כי אם שיר של יום והם דברי תימה. וראיתי עוד להרב (סי תרצג, ג) על מ"ש הב"י בשם א"ח לומר בפורים שגיון לדוד ותמה על המנהג שאומרים על אילת השחר, וכתב שהם ע"פ דברי הרב דוד אבודרהם והכל בו וע"כ תיקן לומר את ב' ע"ש.

ותמה אני איך לא ראה מ"ש הטור (או"ח סי קלג) וכן כתב השלטי הגבורים בפ"ד דברכות על המרדכי (אות ז) שכתבו לומר על אילת השחר, ומ"ש שהב"י לא הביא חולק לא הוצרך לכך כיון שכבר כתב הטור והרב לא הביא דברי הא"ח כי אם דאם נהגו במקומות לומר שגיון לדוד שלא לבטל מנהגם מכח דברי הטור והכל בו כיון שנתקן ע"פ האו"ח, גם מה שחשש בפורים מפני הספק לומר את שניהם לא ידעתי מ"ש פורים והרי בכל י"ט כבר ביארתי לעיל שהשירים שאנו אומרים אינם לא של המסכת סופרים ולא של הראשונים דהיינו הטור ואבודרהם והא"ח וה"ל לחייב את שניהם, ועוד שכבר ביארתי דאין

סימן לג

לפרש מאיזה טעם לא יאמרו ומה הפסיד אם אמר הכי כדי למנוע האומר, ומדברי המגן אברהם (או"ח סי קלב ס"ק ד) נראה שהיה מנהגם לומר כדברי הטור שהם במשנה דסוף תמיד (פ"ז מ"ד) ולא לומר שיר שלם בכל יום, ועל זה היה נראה טעם הרב דמנען דס"ל דאין כונת הטור בדבריו כי אם שיאמר שיר מאלו בכל א' יומו, וא"כ לדבריו ל"מ למנהגינו שכבר נוהגים לומר השיר של יום שלם אלא שמוסיפין תחילה השיר שהיו הלויים, ומ"ש שיאמר המזמור לבד לא למעט דברים אלו כי אם שלא יאמר כל המשנה בכל יום, אבל רואה אני שאין כונת הכנה"ג כן בדבריו הם ממש דברי הרמ"ע בתשובה (סי כה) .

ראיתי קצת מהמתחכמים שנהגו להשמיט מה שאנו אומרים קודם השיר של יום השיר שהיו הלויים אומרים על הדוכן בכל יום ביום א' היו אומרים וכו' וכן ביום ב' על זה הדרך, וחפשתי מאין בא להם זה וראיתי שלמדו כן ממ"ש הכנה"ג באו"ח (סי קלג) גבי מ"ש הטור (שם) ואומר השיר וכו' וז"ל נ"ב אני מנעתי במקומי לש"צ שהיה אומר המשנה שבסוף מסכת תמיד השיר שהיו הלויים אומרים וכו' אלא שיאמר המזמור לבד עכ"ל, והבינו מדבריו שבא לומר שלא יאמר השיר שהיו הלויים אומרים דאיתיה כי האי לישנא בסוף תמיד, ואי כיוון לכך באו דבריו כגזור גזירה בלי טעם דהו"ל

עוד

להלכות תפלה סימן קלג

וגם ראיתי בסדר היום להר"מ בן מכיר שכתב לומר
 כך לזכרון חרבן הבית יע"ש. אך מצד אחר
 רואה אני שמנהג ישראל תורה היא שיש בהתחלה זו
 קיום עשה של תורה בכל יום והמונעים לאומרו מנעו
 הטוב מהם, שהנה אמרו במכילתא בפרשת יתרו (שמות
 כ. ה) בפסוק זכור את יום השבת לקדשו אמר רבי
 יצחק שתהא מונה לשם שבת והרמב"ן בפירושו על
 התורה כתב בפרשת יתרו (שם) שזהו פשוטו של מקרא
 יע"ש. וגם ראיתי להרב האר"י זלה"ה שכתב בספר
 הכוונות שזה הוא מכלל רמ"ח מצות עשה יע"ש,
 וא"כ המונע לאומרו ביטל בכל יום מצות זכור
 שבלשונו אין ההוה כלל לתלות ימי השבוע לשבת,
 כי ע"כ נראה לי דכל המשנה להשמיט התחלה זו ידו
 על התחונה כנ"ל.

ושם מבואר דהיינו שיתחיל במזמור ולא יאמר
 התחלה זה שאנו נוהגים לומר השיר שהיו הלויים
 וכו', ואין ספק שנשמט מהדפוס הרמ"ע בתשובה
 סימן כ"ה שכבר העתיק שאר דברי הרמ"ע שם בסימן
 זה יע"ש.

ומיהו אף לפי זה לא צדקו שדברי הרמ"ע ז"ל
 הם לשירי החג שתיקן לומר שאינן
 בבירור בש"ס ובהני מפני הספק שמא לא היו
 אומרים השיר ההוא מנע לומר ההתחלה דמיחזי
 כשיקרא, אך שיר של שבעת ימי השבוע דאיתניהו
 במשנה דסוף תמיד שאין ספק בהם אדרבא יש
 לדון מדבריו דשפיר דמי לומר התחלה זו שאנו
 אומרים.

סימן לד

עיקר שירה בפה אינו אלא נעימות קול בגרון דאילו
 מזמורים לא רמיזו בתורה וא"כ מהי תיתי דלבעי
 בלשון קודש. וכן יש לדקדק קצת מדתנן בסוף תמיד
 (שם) השיר שהיו הלויים אומרים ולשון זה נראה שאינו
 מן הדין, ועיין מ"ש התוי"ט בברכות (פ"ד מ"ב) וי"ל
 ועיין בבאר שבע בסוף תמיד (שם ד"ה זהו סדר התמיד
 ע"ש), אלא שעומד לנגדי מ"ש בסוגיין איזהו שירות
 שבשם הוי אומר זו שירה נראה שגם דברי השיר הוו
 מד"ת וכן כתב רבנו בפרקין (הל' כלי המקדש ג. ב) וצריך
 ישוב. ואולי יש לדמות זה לתפלה דהוי מד"ת וסדר
 תפלה הוי מתקנת חכמים כמ"ש רבנו בהלכות תפלה
 (א. א) ע"ש. אך בעיקר דעת הרמב"ם שפסק כמ"ד
 עיקר שירה בפה קשה שהרי בסוכה (ג. ב) גבי הא דתנן
 החליל של בית השואבה אינו דוחה שבת וי"ט הובא
 לשם ברייתא דר"י בר יהודה ס"ל דשבת נמי דחי בתר
 דאיתותב רב יוסף אסיקנא דבשיר של קרבן כ"ע מודו
 דעבודה היא ודחי שבת וכי איפליגו ריב"ז ורבנן בשיר
 של שואבה דוקא דלא כרב יוסף דמוקי פלוגתייהו
 בשיר של קרבן דרבנן סברי עיקר שירה בפה וע"כ
 אינו דוחה שבת ורבי יוסי ס"ל עיקר שירה בכלי וכו',
 וא"כ נראה דרבי יוסי בר יאודה ורבנן וסתם מתניתין
 דפ' החליל דס"ל דשיר של קרבן דחי שבת כולהו ס"ל
 עיקר שירה בכלי למסקנת רבי ירמיה.

יש לחקור בענין עיקר שירה דקי"ל עיקר שירה
 בפה כמ"ש הרמב"ם בהלכות כלי המקדש (ג.
 א) אי נאמרת בכל לשון או בלשון הקודש לבד, וכי
 תימה הא לא תני לה בסוטה (לב, א) דקחשיב דברים
 הנאמרים בלשון הקודש, על כל פנים קשה זה דהא
 לא תני שם באינך דברים שנאמרים בכל לשון, וע"ש
 בתוס' (ד"ה קריאת שמע) שכתבו דכל דלא תני להו
 במתניתין נאמרין בכל לשון אף בלשון שאינו מבין, כי
 על כן אין נראה בעיני לומר דשירה נמי נאמר בכל
 לשון אף שאינו מבין.

והנה ראיתי להרב באר שבע (שם ד"ה אלו נאמרין)
 שהעלה הפך תרוץ התוס' ולקושית התוס'
 תריץ דתני ושייר ע"ש ואם כן היה מקום לומר דשייר
 נמי שיר, אלא שנראה לי שאין צורך לזה שי"ל כיון
 שבעיקר השיר אפליגו תנאי אי הוי בפה או בכלי
 להכי לא תני לה דבפלוגתא לא קמיירי. והנה המביא
 אותי קצת אל בית הספק הוא דבסוגיין דערכין (יא. א)
 מייתי חנניא בן אחי רבי יהושע לעיקר שירה מדכתיב
 משה ידבר והאלהים יעננו בקול על עסקי קול, ואלו
 בסוטה (ג. א) אמרינן ולויים גופייהו מנ"ל אתייה קול
 קול כתיב הכא בקול רם וכתוב והאלהים יעננו בקול
 וכו' ע"ש, וא"כ י"ל דמינה יש ללמוד למ"ש דבעיא
 לשון הקודש, אלא שי"ל כל זה שאפשר דאף למ"ד